

הרב יוסף נחמ' תכהן קוואדראט

132,345,67

אוצר החכמה

וכונן לחקר אבותם - מאמר ו'

אוסף 'חידושי' ריב"ץ בתחום היוחסין

132,345,67

ידם של מחדשי היחס על התחתונה.

בתחום היוחסין - כמובן - אי אפשר ל'חדש' דברים חדשים. מה שאפשר, הוא רק ל'גלות' פרטי וסדרי יוחסין ישנים ועתיקים, שהיו טמונים עד כה. עכ"ז מצאנו שיש וניסו ל'חדש' סדרי יוחסין שלא היו מעולם, כדי להגדיל תפארת יחוסם פי כמה, או למלא כמה דורות חסירים או משום כל סיבה אחר שהוא. לצערנו כי רב, עבודתנו בחקר היחוס כהיום הזה, הוא על הרוב, רק לנקות סדרי היחס מ'חידושים' אלו, ולהשאירן קב ונקי...

חידושי ריב"ץ

אחד מגדולי חוקרי היחס היה הר"ר יוסף כ"ץ מלבוב, איש מוכשר מאוד, ותלמיד חכם עצום. ברם, כשהגיע לערוך סדרי יוחסין, 'חידש' פרטי וסדרי יוחסין, וכשראה צורך, אף צירף ממה ש'הכין' איזה מעשה [שלא] היה, יתירה מזו שגם הירבה לציין מקור לחידושויו אלו, ה"ה מסורות - הלא ספורות - שקיבל מאביו - שנפטר עליו בקטנותו! ולפעמים אף שיפץ וזייף כתבי יוחסין עתיקים, והכל כדי להגיע למטרתו, אשר הציב לעצמו.

לא בכל פעם, אפשר להוכיח, ש'חידושים', אלו נפרכים ממקורות נאמנים. אולם, אחרי שנגלה דוגמאות ספורות מ'חידושים' אלו, הרי שכל אחד יבין, שגם בשאר 'חידושויו' של ריב"ץ אין כל ממש בדבריו, ושכל סדרי היוחסין אשר מקורם הוא מפרי עטו, אין בהם ממש.

א. ר' חיים ווירמיו בן בנו של ר' ליוא הזקן

יחוס המהר"ל מפראג כבר נידון ונדוש הרבה, אולם הפעם בידינו להוסיף עליהם, כאשר נוכיח גם כאן, שהמקור למה שנכתב שמהר"ל מפראג היה נכד ר' ליוא הזקן מפראג, מקורו אינו כי אם אחד מ'חידושי' ריב"ץ.

לגילוי מחודש זה הגענו הלום, כאשר כותב שורות אלו עורך מחדש מגילת יוחסין עתיק שנדפסה לראשונה בסוף ספר "מטה משה" (ואלקווא תק"ה), ה"ה מגילת היוחסין הנפוצה של המהר"ל ומשפחתו, עם השוואות ע"פ כתבי ידות שונים, יחד עם רעי ועמיתי חוקר היוחסין הרב נפתלי אהרן ווקשטיין הי"ו מאשדוד יצ"ו.

מגילת יוחסין זו יש בה חשיבות רב, אשר כפי הנראה היא מגילת היוחסין הראשונה - הידועה לנו - שנכתבה על ידי "מחקר". ולא ע"י "מסורת". כמדומני שאפשר לומר. שמאז

אוצר החכמה

פרסומה הראשון, נתהדרה מגילת יוחסין זו במהדורות רבות מספור, יתר על שאר מגילות יוחסין.

גם ריכ"ץ עצמו אכן מתלונן במקום אחד¹ על המהדורות הרבות של מגילת יוחסין זו: "בשנת תפ"ז נכתבה, ואחרי מות מחברה בשנת תצ"ט נדפסה בפעם הראשונה בזאלקווא בלנית חן לס' מטה משה עה"ת, ובימי היותה בכתובים העתיקו אותה פעמים רבות מכתב יד לכתב יד, ונלקתה בחסר ויתר, דגמרי: העתקה בתר העתקה יד ליד לא ינקה..."

והנה הקורא לבטח יפלא מעתה, בהראותינו כאן, שידי ריכ"ץ 'המתלונן' עצמו במעל - בזיוף מגילת יוחסין זו.

הנה, יחוס המהר"ל כפי שהועתק כמעט בכל ספרי היוחסין - כך הוא: "הגאון מהר"ל מפראג, ב"ר בצלאל, ב"ר חיים ווירמזי, בן בנו של ר' ליוא הזקן".

אנו נתמקד לחקור מנין להם שר' חיים ווירמזי - זקינו של מהר"ל - היה בן בנו של ר' ליוא הזקן.

ובכן, במגילת היוחסין הנ"ל מוזכר ר' חיים ווירמזי כך: "אחד הי' נקרא חיים ווירמזי והי' דר בק"ק ווירמזי והיה אדם כשר וצדיק מפורסם והי' לו ג' בנים חשובים מאד אחד הי' שמו בצלאל ואחד יעקב וא' העלמן... ור' חיים הנ"ל ראש שלשלת יוחסין הי' לו אבי אביו והי' נקרא ר' יהודא ליווא".

ריכ"ץ הבין מהלשון: "ור' חיים הנ"ל ראש שלשלת יוחסין הי' לו אבי אביו והי' נקרא ר' יהודא ליווא", שר' יהודא ליווא הוא אבי אביו של ר' חיים. ומאן הוא ר' ליוא זה? ובכן באמצע מגילת היוחסין מוזכר אחד העונה לשם זה, ככתוב שם: "ועתה אחל לכתוב יחוס הגאון מופת דורו מהור"ר יהודא ליוואה בר בצלאל זלה"ה ותולדותיו, וצריך אני להודיעך כי הגאון הנ"ל הי' מיוחס להיותו מזרע דוד המלך ע"ה כי כן נמצא על מצבת קבורת ראש משפחתו פה פראג שהיה נקרא בשמו ר' ליוא הזקן". הרי לנו שראש משפחתו של המהר"ל מפראג היה ר' ליוא הזקן, ולדעת ריכ"ץ הוא הוא אבי אביו של ר' חיים ווירמזי.

כ"ק האדמו"ר מראדזין שליט"א² במאמרו 'שיבושים נפוצים במגילת יוחסין' בצפונות קו"י"ב עמוד ע' מאריך בהוכחות, שא"א לומר שר' ליוא הזקן היה זקינו של מהר"ל, כי נתגלה שר' ליוא נפטר בשנת ש', והרי אז כבר היה - האמור להיות נכדו - המהר"ל - אשר שמו בקרבו - כבר אברך, וגם אינם תואם עם מבחן השנים. עיי"ש בדבריו בארוכה.

הריכ"ץ פירסם גם הוא את מגילת היוחסין הנ"ל במכ"ע 'הנשר', בתוך מאמר "חכמים! הזהרו בדבריכם", שהוציא הוא בעצמו לאור עולם מיום ח"י תמוז תרכ"ד לפ"ק עמוד 203, אולם שם כבר תיקן, והעתיק את קטע הנ"ל ב"תיקון" - כזה: "ור' חיים הנ"ל ראש שלשלת יוחסין הי' לו. אבי אביו הי' נקרא ר' יהודא ליווא". הוסיף נקודה לפני תיבת 'אבי אביו', והוריד את האות ו' המוסיף מתיבת "והי' נקרא", דהיינו כפי הכנתו שאבי אביו של ר' חיים היה נקרא ר' יהודה ליווא.

אולם, באמת אין כאן הכוונה כלל לאבי אביו של ר' חיים?, כי אם לנכדו - ה"ה המהר"ל מפראג. דהיינו, שר' חיים הנ"ל "ראש שלשלת היוחסין" היה לו - למהר"ל, לאשר הוא היה אבי אביו, והמהר"ל הי' נקרא ר' יהודה ליווא!

ומנין לנו דבר זה? כי כל המעיין בחלק זה שבמגילת היוחסין, יראה ויווכח, שמטרתו של הכותב כאן, לציין יחוס גדולי דורו לר' חיים ווירמזי הנ"ל, הן אלו שלפני קטע זה, ה"ה יחוס

1 ס' משפחות גינצבורג (פעטערבורג תרנ"ט), במכתב הערות מריכ"ץ, ובס"י ב' עמוד 219.

ר' העלמן לנכדיו: התפארת למשה, הדמשק אליעזר ואחיו; יחוס המהר"ל לבעל הסמיכות חכמים; יחוס ר' שמשון להמגיד מאסטראפאליא; יחוס ר' סיני לנכדו הג"ר גבריאל אבד"ק ניקלשבורג. וכל חלק זה של המגילת יוחסין נכתב בסגנון זה, עד שאי אפשר לומר שפתאום באמצע יפסיק לכתוב אודות יחוס אבי אביו של ר' חיים, ותיכף אחריו יחזור לפרט יחוס המהר"ל לצאצאיו!

הרי לנו, שאם אמנם ר' ליווא הזקן מפראג אכן היה "ראש משפחת מהר"ל", אולם מה שידוע לנו ביחוסו של המהר"ל עצמו, הוא רק שני פרטים יחידים אלו - שאביו היה ר' בצלאל, ושאביו אביו הי' ר' חיים ווירמיו.

ריכ"ץ לא צדק ב'תיקונו'. וראה יש לנו לדברינו, וכדלהלן.

פיענוח סתירת נוסחאות המצבות בפראג

אידי דאתינן להכי, יפתר לן, סתירה, או כמה סתירות, שהעלה ידידי הרב דוד נחמן רוטנער הי"ו בקובצנו גליון ק"ד, במדור תיקוני סופרים. שמה האריך לברר מיהו כותב מגילת היוחסין הנ"ל, והוא מעלה שם כמה סתירות שמצא במגילת יוחסין הנ"ל.

סתירה אחת מצא בנוסחת מצבה אחת, אשר הובאה פעמיים במגילת יוחסין, ואינם דומים בנוסחתם, ושניהם יוחסו - בטעות - לרבי ליווא הזקן מפראג, ואלו דבריו שם: "אנחנו בקראנו את דברי המגילה, הכופלים את נוסח מצבתו של ר' ליווא, לא רק אשר לא נדע את כל התוארים אשר כותב המגילה לא רצה להעתיק בעמוד ב' ואשר המשיכם בעמוד ו', אלא נשתומם על הדבר, האם שמו הנכון הוא כנוסח לשון המצבה בעמוד ב', 'מוהר"ר ליווא' או כנוסח שנמצא חרות על לוח אבן מצבתו בעמוד ו', 'הגאון יהודא ליווא', וכן לא נדע האם על המצבה כתוב 'והוא מזרע הגאונים המיוחסים לאדוננו דוד בן ישי' כנוסח עמוד ב', או שכתוב 'ובשלשלת היחס איש איש מזרע דוד המלך' כפי הנוסח בעמוד ו'. אמנם אפשר ליישב את השינויים כשנאמר כי כותב המגילה לא בדק את המצבה בעת כתיבתו אלא כתבה מזכרונו, אחת הנה ואחת הנה כמלקט נפזרים ולאחר הכתיבה לא עבר על עריכתה כראוי".

באמת יש כאן שתי נוסחאות מצבות של שני בני אדם, האחד הוא של ר' ליווא הזקן מפראג, והשני הוא מאת מהר"ל מפראג, וגם שני פרקי יוחסין בפונדק אחד שנכתבו על ידי שני כותבים אחרים.

מגילת יוחסין למהר"ל נדפס - כאמור - בכמה וכמה מהדורות, המהדורה הראשונה נדפס בזאלקווא בשנת תק"ה בסוף ס' מטה משה, להג"ר משה כ"ץ בן אחיו של הסמיכת חכמים - נכדי מהר"ל.

הרב רוטנר וכן שאר מהדירי מגילת היוחסין, נתקלו בסתירות קשות, ואחד מהם הוא כנ"ל, מי הוא הכותב, והשני - הוא סתירת המצבות. יש וניסו על דעת עצמם לתקן ולשלב. אולם מתוך בירורנו עולה שמגילת היוחסין הנ"ל מחולקת לשלשה חלקים, ותוכנם שונה, וגם נכתבו ע"י שלשה אנשים שונים.

חלק א', נכתבה ע"י הג"ר יצחק כ"ץ בן הג"ר משה הנ"ל², והוא יחוס משפחת הג"ר יצחק כ"ץ חתן מהר"ל.

חלק ב', נכתבה ע"י הג"ר מאיר פערליש דומ"ץ פראג, והוא יחוס משפחת הגאון מהר"ל מפראג.

חלק ג', נכתבה ע"י הגאון בעל סמיכת חכמים, והוא פירוט צאצאי ר' חיים ווירמז לנכדיו גאוננו דורו.

ועכשיו נלבן את הדברים ונדון בסתירה השניה של נוסחאות המצבות:

בחלקו השני של המגילת יוחסין מתחיל הגר"מ פערליש ככה: "ועתה אחל לכתוב ייחוס הגאון מופת דורו מהור"ר יהודא ליוואה בר בצלאל זלה"ה ותולדותיו וצריך אני להודיעך כי הגאון הנ"ל הי' מיוחס להיותו מזרע דוד המלך ע"ה כי כן נמצא על מצבת קבורת ראש משפחתו פה פראג שהיה נקרא בשמו ר' ליווא הזקן בזה הלשון מהור"ר ליוואה. וזאת ליהודא לתורה ולתעודה. חכם הרזים עוקר הרים וארזים. והיה בקי בש"ס התלמוד והוא מגזע הגאונים המיוחסים לאדונינו דוד בן ישי..."

בחלקה השלישית של המגילה, כותב בעל הסמיכת חכמים: "ור' חיים הנ"ל ראש שלשלת יוחסין הי' לו אבי אביו והי' נקרא ר' יהודא ליווא. והי' נמצא חרות על לוח אבן מצבתו. הגאון יהודא ליווא ז"ל לא נמצא כמותו בכל העולם בחריפות ובקיאות ובזכרון ובשלשלת היחס איש איש מזרע דוד המלך ע"ה ועד היום המצבה הנ"ל בק"ק פראג כבה"ח."

כאמור למעלה, המצבה הנזכר ראשון הוא של רבי ליווא הזקן מפראג. המצבה עומדת על תילה עד היום הזה, והא לך הנוסחא השלימה³ עם השלמה על פי השערה, בחצאי ריבוע: "מהר"ר ליווא | גור אריה יהודה | בתורה ובתעודה | עסק בהם כל ימיו | צדקה נתן לעניי עמיו | והוא מגזע הגאונים | מעשיו היו מהוגנים | חכם הרזים והסתרים | היה בקי בששה סדרים | [בשיבה] טובה אזל | ...עליו תזל | [יום חם] ישי כ"ה | [ח] שון ש' לפ"ק." נוסח המצבה השני: "הגאון יהודא ליווא ז"ל לא נמצא כמותו בכל העולם בחריפות ובקיאות ובזכרון ובשלשלת היחס איש איש מזרע דוד המלך ע"ה." לפי דברינו הרי המדובר במצבתו של מהר"ל מפראג. אולם מה נעשה שהמצבה הנמצאת היום הרי אינה דומה לנוסח זו.

ובכן הגר"מ פערליש מאריך קצת אודות מצבת מהר"ל. במקום אחד כותב: "הגאון מהר"ל מפראג הנ"ל לא סמך ידיו על שום אדם לסמכו במורינו כל ימי חייו וגם הוא לא עלה לס"ת כי אם בשם רבי יהודה ברבי בצלאל וכן כתוב ג"כ על ציון הבנוי על קברו." ובמקום שני כותב: "ושוכבת עם בעלה הגאון בציון קבר א' וכתוב על חלק הציון שלה. בזה הלשון. ואשתו אשר הואל פעריל בת ר' שמואל ולא נזכר אצל שניהם שם רב או רבנית מרוב חסידותם זכותם יעמוד לנו ולכל ישראל והבנין הוא מפואר וגדול למראה מאד." התואר על מצבת מהר"ל כהיום הוא אכן בלי תואר רב, אב"ד או תואר מורינו, רק "הגאון הגדול בישראל ר' יהודה בן בצלאל".

על המציבה העומדת היום על קברם, אין בה זכר למה שמציין הגאון בעל סמיכת חכמים. אם כן יוקשה, איזה מצבה ראה הסמיכת חכמים? ובכן, המצבה שהוצבה על קבר מהר"ל, ועל אשתו הרבנית אחרי פטירתם, אינה המצבה העומדת היום על קברם, דבר זה חרות על המצבה עצמו: "האבן הזאת נשקעת בקרקע עד היסוד בה | וכבר נתחדש על יד בני משפחתו ונדיבי עם שנת תפ"ד לפ"ק | וכעת שנפלה חומת ב"ע עליה ושברה שברי שברים | ואף עם שבר על שבר יחדיו ידבקו | לא כהלין מקרא כתבא | שהיה חקוק על האבן | לזאת נתקנה מחדש על ידי אלופים גו"מ וח"ק בשנת תקע"ה לפ"ק."

הוי אומר מצבת מהר"ל נתחדש פעמיים, בשנת תפ"ד ובשנת תקע"ה. הסמיכת חכמים, העתיק הנוסח המצבה 'הראשונה' של מהר"ל עליה היה חרות "ובשלשלת היחס איש איש

מזרע דוד המלך ע"ה", שהרי הגאון בעל סמיכת חכמים, נפטר בשנת תס"ט, וכפי שכתב "ועד היום המצבה הנ"ל בק"ק פראג בבה"ת". ועד היום היינו לפני שנת תס"ט לפ"ק.

מעתה אין כאן שום סתירה. אדרבא יש לנו ראיה נגד דברי ריכ"ץ, שר' ליוא הנזכר הוא בן בנו של ר' חיים ווירמזי - הוא מהר"ל מפראג - מזקיננו - של ריכ"ץ - הגאון בעל סמיכת חכמים⁴.

ב. ר' בצלאל חריף חתן ר' עקיבא פראנקפורטער

עוד דבר 'חידש' ריכ"ץ במשפחת מהר"ל, שהג"ר בצלאל חריף בנו יחידו של מהר"ל, היה חתנו של הגאון ר' עקיבא פראנקפורטער, והוא בדברי תלונותיו שהזכרנו למעלה, ואלו דבריו שם: "והנה בתולדות מהר"ל פ"פ⁵ נמנו כל חמשת חתניו וכל מחותניו אנשי השם אשר התחתן בהם; ויפקד שם כבוד מחותנו חותן הג"מ בצלאל חריף ר"מ בקאלין בנו יחידו? ואמלא את החסרון על פי מסורת אבותינו בידנו: שהיה חתן ר' עקיבא ב"ר יעקב מפראנקפורט חתנא דבי נשיאה ר' שמעון גינצבורג הנודע לכבוד לתהלה ולתפארת."

אולם, מה נעשה שמה שכתב ריכ"ץ בשנת תרנ"ח לפ"ק, כבר הופרח ק"ל שנים לפני כן - ס' שנים טרם הוולדו - בשנת תקכ"ח ע"י הג"ר יוסף בראנדיס מק"ק פיודורא, במגילת יוחסין שכתב - והוא דומה מאוד ליחוס מהר"ל שבסו"ס מטה משה אולם יותר באריכות והרבה יותר פרטים - והוא עדיין בכתב יד: "תולדות הגאון מהר"ל פראג ז"ל, הי' לו בנות רבי', ולו בן יחיד הנקרא בשם ר' בצלאל חריף, הוא נשא בחיי אביו אשה החסידה מ' מיכלה בת אדם נחמד מוה"ר קפמאן אוישפיץ." הוי אומר שמחותנו של מהר"ל היה ר' קפמאן ולא ר' עקיבא!

תמצית דברינו ביחוס מהר"ל: ריכ"ץ 'זייף' שר' חיים ווירמזי היה בן בנו של... נכדו מהר"ל פראג! וגם 'חידש' שהג"ר בצלאל חריף, היה חתנו של עקיבא פראנקפורטער, בשעה שהי' חתנו של ר' קפמאן אוישפיץ.

ג. לקט חידושי יוחסין, ומעשיות [שלא] היו

ריכ"ץ כתב הרבה מאמרים בתחום היוחסין, אחד מהם הוא מאמרו המפורסם 'דור ישרים' במאסף הגרן ח"ב (בארדיטשוב תרנ"ח). שם בעמוד 20, מביא כמה סיפורים, ואח"כ סדרי יוחסין, ואביאם ככתבו וכלשונו.

"יסופר לדור מעשה שהיה בעיר לבוב עיר מולדתי. שם ישבו שני אחים יחדו, אשר שם האחד רבי מרדכי ושם השני רבי נחמן ממשפחת שרענצילש. מי אלה? ראה (דור ג' I ג' ודור II ג')⁶ ואת פרשת גדולתם וצדקת פזרונם (הערה 34 והערה 38) ונשיהם היו מצאצאי רש"י. ויהי היום ויעש רבי נחמן משה, יום הכניסו את יצחק בנו בברית אברהם (דור ה' V א') ויכבד את הגאונים שרי התורה רבי יהושע ולק הכהן (בעמ"ח סמ"ע ודו"פ) לסנדק; ומר"ה יצחק הלוי (בעמ"ח חידושי ושו"ת מהר"י הלוי, אחיו ורבו של בעל טורי זהב) למוהל. ובטוב לבם במשנה כסעודת שלמה בשעתה, בא המבשר אל רבי מרדכי שרענצילש, בא גד!". הנה כי נות ביתו ילדה לו בת. ויקם על רגליו ויאמר אל אחיו "נחמן אחי! אותך חנן ה', בן, ואותי בת, את שם בנך קראת היום יצחק, על שם אבינו הגאון זצ"ל, ואני אקרא לבתי חוה על שם אמנו הרבנית ז"ל, אם טוב וכשר הדבר לפניך, נתקע כף כי יצחק בנך יארש את חוה בתי כי

4 אזכיר לשבח את ידידי הרב נפתלי אהרן וועקשטיין מאשדוד, שהשים תשומת ליבי לזיוף זה.

5 הוא הגאון מהר"ל [מ]פראג.

6 שם במאמר הנ"ל. פורט יחוס משפחה זה. ולזה הכוונה מראה מקומות אלו.

יגדלון. הן צאצאי רש"י זצ"ל גם שניהם, ומהר ומתן לא יחסר לשניהם, נבנה בית אבינו ואמנו שנית!". ויענהו "כן דברת" ויתקעו כף, ויכתבו שני הגאונים הסנדק והמוהל את שטרי-הברית ("תנאים") ויחתמו את ידיהם, עדים נאמנים. וימהר מרדכי לכתוב את זאת אל חותנו הגאון שר התורה בעל שו"ת שארית (דור ג' א') ר"מ בקראקא. "ויענהו גם בעיני טוב וישר הדבר, ואילו שהיתה עוד נות ביתי הרבנית ז"ל בחיים, אמרה גם היא לדבק טוב. ואקוה שזכות רש"י תעמוד לנו, ואנכי אביאם תחת כבוד חפה כי יגדלון, אנכי אסדרה את הקדושין, וידידי הגאונים הסנדק והמוהל, ההיו עדים על "שטר התנאים" יהיו עדי "שטר הכתובה". ויהי כן.

ריכ"ץ ממשיך:

"אבותינו ספרו לנו: איש היה בפראג (במאה השלישית לאלף הששי) ושמו רבי אברהם המכונה עבער ממשפחת אלטשולר. חטר מגזע "חסיד פרובינציא" אשר הגלו משם ביום הששי הוא עשירי לחדש אב שנת ששים ושש לאלף הששי, ודורשי רשימות נתנו סמן "שנת ויגרשו וילך" (כפתור ופרח פ' נ"א). ולפני הגרשם נהרסו לעיניהם בתי תפלה ובתי מדרש בעיר מרסיילע. וילקט ההולכים גולה, תחת כספם אבנים מביה"כ העתיק יומין, ותחת זהבם עפר מעפרו, וישאו על שכמם עד פראגה בירת ביהם. ויבנו להם שם מקדש מעט ויקראו לו "בית-כנסת ישן שנתחדש" (Altnueschul) ולמשפחתם "אלטשולר" עד היום הזה.

"והאיש אברהם עבער אלטשולר, גדול מאוד בתור ויראתו קודמת. לו בית והון ונחלת אבות, נדיב ועושה חסד, זקן ונשוא פנים, ורועה נאמן אל העדה. וימת בשיבה טובה. ושם מ"כ.

"ולו בן פורת, ושמו משה. ויקראו לו ר' משה ר' עברליש ושם אשתו חנה בת הג"מ אליעזר טריביש, אב"ד ור"מ בעיר שלעטשטארט (בארץ עלזאס) תחת אביו הגאון (הערה 11) אחות הג"מ נפתלי הירץ טריביש בפפד"מ. ולנפתלי בן חכם ושמו אליעזר. ויתן לו אשה מפראג, ממשפחת טויסיק. וישב שם על התורה ועל העבודה, על שולחן חותנו, ותסב נחלתו אליו. ואלם "צורתא שמעתתא" ידע, אך לא "צורתא דוויז" ויהי שותף לדודו במסחרו.

"וחכם עדיף מנביא, עיני ר' משה ראו את הנולד. בערך עשרים שנה לפני תום המאה השלישית לאלף הזה, ראה עקבות גירוש היהודים מביהם. וימהר למכור את נחלת אבותיו, ויקח את כל הונו ורכושו, אשר לו ואשר לנפתלי, ויצאו הם ונשיהם וצאצאיהם ויבאו קראקא. ויבן לו משה בית, פתוח לרוחה כבתי אבות אבתיו. ולא ארכו הימים, ויהי גדול ליהודים ורצוי לנסיכי פולין.

"והנה הרב בעל כלילת יופי, יספר שהאיש משה היה "גביר עצום, נגיד וקצין ומנהיג בקראקא והמדינה" (ח"א ז' ב') ואליעזר "נהג בקראקא ושיבתו משנת רצ"א עד סביב לשנת ש"ה לפ"ק" (שם ג' ב'). וכפי הנראה נעלם ממנו שזה דודו, ואמלא את דבריו על פי מסורת אבותנו ביסנו.

"כאשר נראו נצני הגירוש בפראג, החישו רבים מקציני יהודה לעשות כמעשי ר' משה עברליש אלטשולר. וימכרו גם הם את בתיהם, ובתחבולות שלחו את צורות כספם וזהבם ליד ר' משה איש אמונים למשמרת. מהם הלכו ויצאו, ומהם גורשו בשנת 1541 ויתקעו אהליהם בערי: לבוב, פוזנן, לובלין, פרעמשל, זאלקווא, אפטא וקראקא. בכל מקום בואם התאחדו עם אחיהם התושבים, ונוספו על העדה העתיקה. ומפני סיבה נשכחה: ימים רבים לישראל בקראקא ללא אחדות. המחנה האחת "קהלת התושבים" והשנית "קהלת ביהם". ותקם לה העדה השנית את הג"מ אליעזר טריביש לאב"ד ולר"מ. ואת דודו הגביר ר' משה

עברליש לפו"מ. הוא אבי כל בני עברליש. מזרעו נודעו לי בן ובת תחלה, הנולדים לו בפראג. וחתנו היה אב"ד בקאלין, ויצאו אתו.

וממשיך ריכ"ץ:

"אלה תולדות מו"ה משה עברליש (דור ב')

(א) הרבנית מ' שפרינצא אשת הג"מ יוסף כהן צדק, בעמ"ח שו"ת שארית יוסף בהג"מ מרדכי גרשון (עיה"צ 174) בן הקדוש הג"מ חיים בהג"מ יצחק אב"ד במגרשי גלאטא ופערא אשר בקושטנדינא הבירה בהג"מ עקיבא כהן צדק ס"ט אבד"ק סלאניקי מגולי ספרד. ויוסף (מן נוקבתא) שאר בשר, מהרש"ל והב"ח.

(ב) "הראש והקצין המנהיג מו"ה יעקב בר' משה עברליש, בשבת כ"ט ניסן שנ"ו... יעקב לא מת... (לוחות זכרון סי' ל"ה). ועדה החותמת אשר חתם בידו בפנקס קראקא, בין שאר הפו"מ מיום טו"ב מנחם שנ"ה (קדמוניות מפנקסאות 23 קדמוניות קראקא 79). ואשתו אחות הג"מ ישראל יחיאל כהן רפא איש פורט מפראג, מן המעטים אשר יכלו עוד להציל את רכושם - ויהי מגדולי המורים (כל"י ח"א פ"ו ב') לעדת ביהם, חנם אין כסף. - הוא יעקב הוא יעקלי אבי כל בני יעקליש.

"דור רביעי

I. "ואלה תולדות בעל שארית יוסף (דור ג' א')... (ג) הקצינה העדינה מ' רבקה, אשת רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה מו"ה מרדכי ב"הגאון הגדול הקצין מו"ה יצחק שרענצילש, אשר בנה [בלבוב] בית כנסת בנדבת לבו (איתן האזרחי ע"א א')....

II. "ואלה תולדות מו"ה יעקלי עברליש (דור ג' ב')... (ג) הגבירה המלומדת בלשונות שונות מ' רוזא עטרת בעלה, זורע צדקות מצמיח ישועות מו"ה נחמן שרענצילש אחי מו"ה מרדכי (דור ד' I ג')."

אורייתא 1234567

ע"כ מדברי ריכ"ץ הנוגע לעניינינו:

סיכום מכמה נקודות - הנוגעים לנו - היוצא מכל דברי ריכ"ץ הנ"ל:

א. איש אחד היה ושמו ר' משה עברליש מקראקא.

ב. אביו הי' ר' אברהם עבער אלטשולר מפראג, מגזע רש"י.

ג. אשתו היתה מרת חנה בת ר' אליעזר טריוויש אבד"ק שלעטשטאט.

ד. בנו הי' ר' יעקב, אבי משפחת יעקליש, ואביה של מרת רוזא אשת ר' נחמן שרענצילש.

ה. ובתו היתה מרת שפרינצא, אשת השארית יוסף, הורי' של מרת רבקה אשת ר' מרדכי שרענצילש.

ו. לשני האחים נולדו בעת אחד בן ובת, ונשתדכו ביניהם.

ז. השארית יוסף, כתב "ואנכי אביאם תחת כבוד חפה כי יגדלון".

עכשיו בואו ונוכח, אמיתת הדברים.

סיפור אחי שרענצילש לא היה

ז. השארית יוסף, - כביכול - כתב "ואנכי אביאם תחת כבוד חפה כי יגדלון". -- מפי כתבי העיר לבוב - אשר פורסמו ע"י החוקר באלאבאן משם במאמריו הרבים - יוצא שר' יצחק שרענצילש אבי האחים הנ"ל נפטר בשנת שנ"ה, ואמם מרת חוה כשנה אחריו בשנת שנ"ו לפ"ק. הוי אומר שהסיפור - בה נקראו שני התינוקות על שמם - קרה אחרי שנת שנ"ו.

הגאון בעל שארית יוסף - חותנו של ר' מרדכי שרענצילש - נפטר בשנת שנ"א - חמש שנים לפני שהסיפור היה יכול לקרות!

רבקה לא היתה אשת ר' מרדכי שרענצילש

"ה. ובתו היתה מרת שפרינצא, אשת השארית יוסף, הורי' של מרת רבקה אשת ר' מרדכי שרענצילש." -- שם אשתו של ר' מרדכי לא היתה 'רבקה' כי אם 'יוטא', כן כתוב בכתבי העיר הנ"ל!

ר' משה עבערליש לא התייחס לרש"י

"ב. אביו הי' ר' אברהם עבער אלטשולר מפראג, מגזע רש"י." -- מה נעשה ששם אביו של ר' משה עבערליש לא היה 'אברהם' כי אם 'מנחם' שמו! כן יוצא מפורש מפנקס החברה קדישא דק"ק קראקא!⁷

והנה לחידוש זה יש לריכ"ץ 'מקור': "אבותינו ספרו לנו!" ותו, המקור שחסידי פרובינציה היו מגזע רש"י, הוא מסדר היוחסין של הג"ר מאניש מרגליות - דודו של הג"ר זלמן מרגליות מבראד - אולם מדברי הג"ר זלמן עצמו בספרו מעלות היוחסין (לכוב תר"ס) עמוד נ"א נראה, שרק זקינו הג"ר יצחק חיות - שהי' גם הוא נכד לחכמי פרובינציה - הוא שהיה נכד רש"י, וכן מסתבר, שהרי קצת קשה לומר ש'כל חסידי פרובינציה' היו נכדי רש"י!

חידושי ריב"ץ דלא מסתברא

"ג. אשתו היתה מרת חנה בת ר' אליעזר טריוויש אבד"ק שלעטשטאט." -- ר' משה עבערליש נפטר בשנת שי"ז לפ"ק, והאמור להיות חותנו כ'ששים וחמש' שנים לפני כן!⁸ גם יש לציין, שהיות ור' משה נקרא 'עבערליש', הרי שהיה נקרא כן ע"ש 'אביו' או 'חמיו', והיות ששם אביו היה 'מנחם', הרי שמסתבר שהיה נקרא כן ע"ש חמיו, ולפי זה לא היה שם חמיו 'אליעזר' כי אם 'עבער'.

"ד. בנו הי' ר' יעקב, אבי משפחת יעקליש, ואביה של מרת רוזא אשת ר' נחמן שרענצילש." -- זהו חידושו של ריב"ץ, ואינו בנמצא בשום מקום אחר, בפרט היה צריך דבר זה להיות בא בכתובים, שהיות ולזכותה נזקפה ונקראת הביהכ"נ בלבוב, ופלא הוא שלא יזכר שגם אחיה ה"ה ר' אייזיק ר' יעקליש בנה ביהכ"נ מפואר בקראקא, לאור הנ"ל, יש להסתפק בחידושו זה.

"ו. לשני האחים נולדו בעת אחד בן ובת, ונשתדכו ביניהם." -- לר' נחמן ידוע שהיה לו בן בשם 'יצחק', ומוזכר בכתבי העיר לבוב. יתכן שהיה חתן דודו. אולם אין ריכ"ץ מביא מקור לדבריו, כי אם "יסופר לדור מעשה שהיה בעיר לבוב עיר מולדתי... ויהי כן!" וכמבואר הרי פרט זה מבוסס על מעשה ש[לא] היה!

"א. איש אחד היה ושמו ר' משה עבערליש מקראקא." -- דבר זה אמת ויציב הוא, אכן היה איש בשם זה בק"ק קראקא, והוא אכן היה חותנו של הגאון בעל שארית יוסף.

7 דברים עתיקים; קראקא תרס"א, עמוד 10: "ונשמת ר' משה בר' מנחם ז"ל שנתן צדקה בעד הזכרת נשמתם בשכר זה תנצב"ה עם נשמת איו"י שרר"ל ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן".
8 אז נולד לו בן בנו, אשר שמו בקרבו, הג"ר אליעזר טריוויש אבד"ק פפד"מ מקראקא.

היוצא לנו מזה" הסיפור לא קרה! צאצאי האחים, אינם בהכרח צאצאי רש"י!⁹ וגם הסיפור של משפחת אלטשולר, אינו כי אם 'עוד' סיפור שלא היה.

ד. ר' מרדכי גרשון כ"ץ מקראקא בן הקדוש ר' חיים מפראג

במאמר הנ"ל, 'חידוש' ריכ"ץ עוד כמה "סדרי יוחסין", ואשר נתקבלו מני אז כתורת אמת. נביא כאן, עוד כמה דברים, ונוכח, שאכן 'חדשים' המה, ולא היו מעולם.

הזכרנו למעלה מדבריו: "הג"מ יוסף כהן צדק, בעמ"ח שו"ת שארית יוסף בהג"מ מרדכי גרשון (עיה"צ 174) בן הקדוש הג"מ חיים בהג"מ יצחק אב"ד במגרשי גלאטא ופערא אשר בקושטנינא הבירה בהג"מ עקיבא כהן צדק ס"ט אבד"ק סלאניקי מגולי ספרד."

יחוס זה, הועתק רבות, אולם אין זה כי אם עוד אחד מ'חידושי' מריכ"ץ.

שם אביו של הג"ר מרדכי גרשון לא היה 'חיים', גם לא נהרג על קדושת ה', כן כותב הג"ר מאנדיל קרענגיל מקראקא, מח"ס שם הגדולים השלם, והובאו דבריו ע"י כ"ק האדמו"ר מראדזין שליט"א בצפונות קובץ י"ג, עמוד פ"ז. דברי הגר"מ קרענגיל הובאו שם במערכת גדולים, פליטת סופרים, מערכת ג' ס' ד: "ר' גרשון כמו"ה יצחק כ"ץ, אביו של הגאון בעל שארית יוסף וחותן הרמ"א זצ"ל נזכר בספר החיים דפ"קראקא."

הוספה להרבות יחוס השארית יוסף!

ה. רבקה אשת הג"ר פייבל תאומים אבד"ק פרעמישלא

עוד 'חידוש' ריכ"ץ, במאמר שם, ואלו דבריו: "III. ואלה תולדת מו"ה ליב ר' פישלש... ד) הרבנית מ' רבקה אשת הג"מ יחזקיה יהושע פייבל תאומים-פרענקל אבד"ק צילץ, פרעמישלא והגליל מגורשי ווינא בן רבינו בעל "קיקיון דיונה". (הקדמה לע"י אמשטרדם)."

ר' ליב פישלש הנזכר, הלא הוא הגאון המפורסם בתור 'הויכער רבי ר' ליב' אבד"ק קראקא. שם בתו - אשת הג"ר פייבל הנ"ל - לא היה 'רבקה' כדברי ריכ"ץ, כי אם 'פערל' שמה, ועל פי שנים עדים יקום דבר:

האחד הוא המימרא-בוך¹⁰ דק"ק קראטאשין, הובא במאמרו של דר. דוד קויפמאן "R. Chajjim Jona Theomim-Frankel" במכ"ע Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft des Judenthums und 1898 עמוד 326 הערה 6: "האשה הרבנית הגבירה מ' פערל אחותה של הרבנית מ' גיטל בנות של הגאון מ' ליב זצ"ל אב"ד מקראקא, אשת הגאון מ' פייבל אב"ד ק"ק פרעמישלא, נפטרה בברעסלא בש"ק י"ד סיון תפכ"ל, והובאה לכאן יו' ב' ט"ז סיון ונקברה פה יו' הנ"ל אצל האשה החשובה מ' אידל אשת האלוף מ' מרדכי כ"ץ חתן הגאון מ' ישעי' סג"ל אב"ד מדינת וק"ק פוזנא."

השני הוא הג"ר פנחס קאצינעלנבויגין אבד"ק בוסקאוויץ בספרו יש מנחילין (ירושלים תשמ"ו) ס' קט"ו עמוד ר"ו: "ובאותו החורף תס"ט יום ה' פ' וארא שב הרב מוהר"ר פייבל תאומים ז"ל פרעמיסל לק' פראג ועמו זוגתו הרבנית מ' פערל ע"ה", ובעמוד ר"י: "ואחר גמר המעשה ישבנו על השולחן לסעודה לכבוד יו"ט, ובתוך הסוכה ישבנו... וגם הרבנית פערל אשת הרב מ' פייבל תאומים ז"ל."

הוספה למלאות את החסר!

9 לא נכנס כאן, שבפשטות כל גולת אשכנז המה מצאצאי רש"י ז"ל, וע"י בהקדמת הרמ"א לשו"ע, כוונתנו, לאלו שהיה להם מסורה וקבלה שמתחסיים לרש"י ז"ל.

10 פנקס הזכרת נשמות.

פרידא בת החכם צבי ואשת הג"ר יעקב אבד"ק לעשנוב

בהמשך המאמר, מחדש ריכ"ץ עוד דבר: "I. ואלה תולדת מו"ה משה פנחס חריף (דור ז' IV א'...) ג) הג"מ יעקב חריף אבד"ק לעשנוב וגליל פאדאליא, חתנא דבי נשיאה בעל שו"ת חכם צבי." ובהערה למטה מתחת לקו, המציא לה שם, 'מרת פרידא'! הפלא ופלא.

באמת כבר הארכתי במקום אחר,¹¹ שלהגאון בעל חכם צבי היה ט"ז בנים ובנות, ושש מהם נפטרו או נהרגו בילדותם, ולרק ט' מהם היה להם זרע של קימא, ואין ביניהם לא חתן בשם יעקב ולא בת בשם פרידא! אשת ר' יעקב היתה נצר מטעי לבית באב"ד המפוארה, כמבואר בצוואתו של חותנו הקצין ר' מרדכי באב"ד מיום י"א כסלו שנת תקי"א, נדפס בס' כתבי הגר"י (ירושלים תשס"ט) עמוד רפ"ב, וכמבואר במגילת יוחסין העתיק שם עמוד שה: "בניו של המפוסם ר' מרדכי דעם רבש מבראד... חתניו, א' הגאון ר' יעקב אב"ד דק' לעשנוב שהוא בן הגאון ר' ר' משה חריף."

הוספה להרבות יחוסו של ריכ"ץ עצמו, ומעתה היה לנכד החכם צבי!

הוא אשר דברנו, ריכ"ץ 'חידש' סדרי יוחסין, המציא מעשיות 'שלא' היו, וזייף מגילות יוחסין. לצערינו, אין בידינו להוכיח על כל דבריו שאינם כי אם 'חידושים', סדרי יוחסין שלא היו מעולם. אולם כמדומני שכל קורא יאמר מעתה, שכל סדר יוחסין אשר במקורו הוא מריכ"ץ, אין לסמוך עליו כלל וכלל, וכמדומני שאפשר לומר - שידיו של ריכ"ץ על התחתונה - ואין שום צורך להוכיח ש'חידושו' אינם נכונים.

★ ★ ★

1234567

11 דבריי פורסמו באריכות עם הוכחות ע"י ידידי החוקר יוחסין הרב נפתלי אהרן וועקשטיין הי"ו, במאמרי יתילדו הנפלאים.